

EKKLESIA AMSTERDAM zondag 18 oktober 2020

Een gebroken wereld heel maken

Toespraak door Colet van der Ven

De eerste keer dat ik over de twee joodse begrippen, het breken van de vaten, *sjevi-rat ha-keliem* en het herstel van de wereld, *tikkoen olam* hoorde, was tijdens een interview met een rabbijn. Hij vertelde hoe de stralen van Gods scheppende macht uit elkaar gevallen zijn in scherven, maar dat aan die gebroken fragmenten lichtvonken kleven en dat die lichtvonken door mensen bevrijd moeten worden. Ik vond het een intrigerend beeld en ging in de bibliotheek op zoek naar meer informatie. Ik stuitte op de naam van de laat-middeleeuwse kabbalistische rabbijn Jitschak Loeria . Ooit had ik ergens gelezen dat je veertig jaar oud en getrouwd moest zijn om de kabbala, een mystieke traditie ontstaan in rabbijnse kringen, te mogen bestuderen. Ik voldeed noch aan de ene noch aan de andere voorwaarde – toén - maar ik vertrouwde erop dat het universum mij deze faux pas zou vergeven.

De leer van Loeria is gebaseerd op de openingszinnen van Genesis: De aarde was woest en leeg, duisternis lag over de oervloed. Het begrip woestheid slaat in Loeria's ogen op de chaos en verwarring die waren ontstaan na het breken van de vaten. Deze versie van het verhaal wijkt iets af van de vorige. God heeft zichzelf teruggetrokken om ruimte te maken voor de wereld maar wil de wereld zijn licht niet onthouden. Het is de bedoeling om een prachtig kunstwerk van goud – het goddelijk licht- te maken dat de hele wereld in een magische gloed zal zetten. Maar tijdens het gieten van het goud breekt de mal/het vat, de druppels goud verspreiden zich over de aarde en vermengen zich met donkere schillen. Het goddelijk licht ingesloten door het duister. Met het breken van de mal wordt ook de oorspronkelijke volmaaktheid van de schepping verbroken. Andere joodse wijzen stellen daartegenover dat God bewust de schepping onaf heeft gelaten om ruimte te laten voor het werk van mensen. Maar aan welke variant je ook de voorkeur geeft: het is aan ons om de wereld te herstellen c.q. te vervolmaken. Wij hebben een hoofdrol. Dé hoofdrol. Ons hele dagelijkse leven moet gericht zijn op het terugvinden van die vonken. Daarvoor zijn denkkraft en daadkracht vereist. Elke daad, hoe groot of klein ook, is van betekenis. In zijn boek *Een gebroken wereld heel maken* illustreert Jonathan Sachs dat aan de hand van het volgende verhaal.

Een oude man die in de ochtendschemering langs het strand wandelde, zag een jonge man die zeesterren, gestrand bij eb, opraapte en een voor een terug de zee in gooide. Hij ging naar hem toe en vroeg hem waarom hij dat deed. De jonge man antwoordde dat de zeesterren dood zouden gaan als zij blootgesteld werden aan de ochtendzon. “Maar het strand is nog kilometerslang en er liggen duizenden zeesterren, je kunt ze niet allemaal redden. Wat maakt het uit als jij je zo inspant?” De jonge man keek naar de zeester in zijn hand en gooide hem in de golven. “Voor deze” zei hij “maakt het wat uit”. Wie één zeester redt.....

Omdat ieder mens uniek is, is ook de manier waarop we bijdragen aan het herstel van de wereld uniek. Bij de voedselbank werken, een jeugdelftal in de Bijlmer trainen, kopjes soep maken voor je buurvrouw, een politieke partij oprichten, voor ieder van ons ligt er een andere taak. Wat is jouw, uw, mijn taak? Laten we daar even bij stil staan

Hoe verhoudt dit ene scheppingsverhaal -van het breken van de vaten en het herstel van de wereld- zich tot dat andere scheppingsverhaal waaruit we net lazen? Zeven dagen lang zag

God dat het goed was maar nog in de wittebroodsweken strooit de mens roet in het eten door zich te laten verleiden door de slang. “Nou”, zei mijn gesprekspartner de rabbijn, “goed betekende niet dat God een wereld van louter engelen tot stand had gebracht. Goed betekende dat hij een wereld had geschapen waarin een keuze bestaat tussen goed en kwaad.”

Dat sluit mooi aan bij de innerlijk monoloog die Guus Kuijer in Adam plant: “Ik at niet van de boom want God had het me verboden, maar het gekke is dat ik tegelijkertijd dacht dat hij wilde dat ik zijn gebod overtrad. Zou ik mijn bestemming pas vinden wanneer ik ongehoorzaam was?”

Of ook Eva's met deze gedachte speelde is de vraag, maar feit is dat ze het verbod met voeten treedt. En goed, zoals geformuleerd door God in Genesis, is niet dat je iets wél doet - zoals wij meestal het goede interpreteren-, nee goed is dat je iets niet doet. Dat je dingen laat. Of zoals regel 1 van psalm 1 zingt: goed is dat je niet doet wat slecht is. Dat is een fundamenteel andere interpretatie. Maar Adam en Eva doen wel wat slecht is in de ogen van God. Na deze allereerste misstap klinkt de allereerste vraag in de bijbel en hij komt van God: “Mens waar ben je?” Hij vraagt het Adam, maar Adam is niet alleen een roepnaam. Adam betekent ook mens, mensheid. Het is dus niet alleen een vraag aan hem, maar aan alle mensen. Aan ons. En het is een ethische vraag. Waar sta jij, wat doe jij, hoe leef jij, welke keuzes maak jij, ben jij er voor de wereld of is de wereld er voor jou? Die eerste misstap van de mens betekent niet alleen de geboorte van de schaamte – het besef van de eigen naaktheid- maar ook van de ethiek. De kloof die is ontstaan tussen de paradijselijke wereld en de reële wereld roept onontkoombaar de vraag op: wat ga jij doen om die kloof te dichten? Jonathan Sachs stelt dat iedere crisis, ieder lijden – zowel op micro als macro-niveau - een vorm van desintegratie is. De weg die wij vanzelfsprekend vonden is niet meer. Iets is gebroken, iets is verloren en we moeten ons opnieuw verhouden tot de werkelijkheid. *Tikkoen olam*, het herstel van de wereld is re-integratie. Door onze daden kunnen we breuken en breukjes repareren, een verloren orde restaureren, schade door mensen aangericht herstellen en misschien zelfs de onvolkomenheden die deel uitmaken van de schepping. Alles, maar dan ook alles wat een mens doet of laat, zo stellen de kabbalisten, veroorzaakt veranderingen in de wereld, maar ook in de relatie tussen mens en God. God is volgens de kabbala geen wezen met vaste eigenschappen, maar een proces dat zich ontvouwt in de daden van de mensen.

Maar wat is dan de kabbalistische visie op de zondeval? Die lijkt op die van Guus Kuijer. De slang heeft onze wereld mogelijk gemaakt. Was hij er niet geweest dan waren Adam en Eva tot in lengte van dagen in het paradijs gebleven en was er niets gebeurd. In de Torah staat dat mensen en slangen vijanden zijn. Slangen bijten in de hiel van mensen en mensen trappen op de kop van de slang. Maar die beet is nodig om de mens voort te sturen in zijn ontwikkeling.

Verschillende verhalen die op een andere manier hetzelfde vertellen. De misstap, de crisis, de onvolmaaktheid heeft ons de ethiek gebracht, het verlangen de kloof te overbruggen, de wereld te verbeteren. Die chassidische gedachte van herstel, zo leerde mij de rabbijn die ik interviewde, impliceert ook dat je het kwaad niet uit de weg mag gaan, maar op moet zoeken. Een mogelijkheid om van je angst te genezen is de confrontatie met de bron aangaan. Datgene wat je beangstigt tegemoet treden. Je inleven in het kwaad zodat je je ook kunt inleven in de bevrijding.

En wat betekenen die beeldenrijke verhalen nu voor ons, in deze tijd van desintegratie? De weg die wij vanzelfsprekend vonden is niet meer. Iets is gebroken, iets is verloren en we moeten ons opnieuw verhouden tot de werkelijkheid. Wat betekent *Tikkoen Olam* in een wereld van een –nog- onbehandelbare ziekte die Ijzeren Heinig wild om zich heen maait, economisch en sociaal onrecht vergroot, mensen dak- en kerkeloos, werkeloos en weerloos maakt, machtsbeluste politici het mandaat lijkt te geven hun goddeloze gang te gaan, kwetsbaren en sterken, jongeren en ouderen uit elkaar dreigt te spelen, angst en moeheid en verveling en eenzaamheid rond strooit als rijstkorrels op een bruiloft en ook deze gemeenschap niet onaangetaast laat. Ook wij hier moeten ons opnieuw verhouden tot elkaar. Wat kunnen wij, gedesintegreerde gemeente, met deze joodse beelden?

Wat die poëtische verhalen ons zeggen is dat er voor ieder van ons een unieke opdracht ligt om bij te dragen aan het herstel. We moeten ons niet gek laten maken door onzekerheid en angst maar antwoord geven op die allereerste ethische vraag: mens waar ben je. Niet met de handen in het haar bij de gebroken stralen neerzitten maar de lichtvonken losweken en er een mozaïek van hoop uit boetseren. Juist in een tijd van crisis biedt het leven daartoe ruimschoots de mogelijkheid: Troost bieden aan degenen die hun baan, hun gezondheid, hun vertrouwen zijn kwijtgeraakt. Je verontwaardiging laten horen wanneer racistische, seksistische, xenofobe teksten klinken. Complottheorieën bezweren met denkkraft. Solidariteit bewerkstelligen met daadkracht. Een zeester redden.

Wij zijn het die handelend vorm aan de hoop moeten geven. Het zijn onze handen die moeten reiken en strelen, onze stemmen die moeten protesteren, troosten, zingen. Het is aan ons om het vuur van visioenen brandend te houden, niet afgestompt te raken door de kleine en grote zorgen van alledag, niet moedeloos te worden van hopeloze cijfers, ons niet te laten intimideren door cynici en makelaars in angst. Wij zijn het die de schepping mogen voltooien. En we kunnen het omdat wij daartoe geschapen zijn. Omdat het onze bestemming is.